

8. Нартова-Бочавер С.К. Психологическое пространство личности / С.К. Нартова-Бочавер. — М. : Прометей, 2005. — 312 с.
9. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека / К. Обуховский. — СПб. : Изд. «Речь», 2003. — 296 с.
10. Ротенберг В. С. Сновидения, гипноз и деятельность мозга / В.С. Ротенберг. — М. : ООО «Центр гуманитарной литературы» «РОН», В. Секачев, 2001. — 256 с.
11. Zaleski Z. Psychologia ekologicznego exodusu / Z. Zaleski. — Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolinskich, 1991. — 99 p.

В статье рассматривается феномен личностного саморазвития как реального психологического явления. Определяется проблемное поле исследования. Освещаются существенные аспекты феномена саморазвития как проявления самоактивности личности. Определяется интегральное личностное свойство – субъект саморазвития.

Ключевые слова: саморазвитие, самоактивность, самоактуализация, самореализация, самоотрансценденция, аутентичность, суверенность, жизнеспособность, субъект саморазвития.

The article discusses the phenomenon of personal self-development as a real psychological phenomenon. Defined the problem field of study. Highlights the essential aspects of the phenomenon of self-development as a manifestation of self-activity of the individual. Determined by the integral property of the individual – the subject of self-development.

Keywords: self-development, self-activity, self-actualization, self-realization, self-transcendence, authenticity, sovereign, viable, the subject of self-development.

УДК 159.9

КУЗНЕЦОВА С. В.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ВИПУСКНИКІВ 11-х КЛАСІВ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем професійного самовизначення випускників 11-х класів ЗОШ. В дослідженні зроблена спроба визначити рівень сформованості професійного самовизначення випускників та їх уявлення про професію психолога.

Ключові слова: професійне самовизначення, юнацький вік, психолог.

Проблема професійного самовизначення є однією із головних у житті кожної людини і ця проблема виникає перед особистістю протягом усього її життя. Це пов'язано з розвитком особистості, але на різних вікових періодах одні й тіж задачі професійного самовизначення вирішуються по-різному. Постійний пошук свого місця в світі професій, осмислення своєї соціально-професійної ролі, ставлення до себе стає важливим компонентом життя людини.

В сучасному динамічному, швидкозмінному світі професійне самовизначення людини ускладнюється появою нових технологій, а як наслідок, і нових професій і спеціальностей.

Проблема професійного самовизначення постає сьогодні перед багатьма людьми: перед випускниками шкіл і вишів, перед спеціалістами, що стоять перед необхідністю оволодіння іншою професією, перед тими, хто змушені шукати нову роботу після закриття (перепрофілювання) підприємств, відомств тощо. Усі вони мають розуміти важливість проблеми вибору життєвого шляху відповідно до своїх можливостей, і як наслідок усвідомлювати свої здібності, особливості, якості, що необхідні для певної професії. Взагалі, багато людей не бачать сенсу життя у відриві від професійної діяльності.

Усвідомлення свого призначення, смислу життя та професійний вибір спрямовують процес розвитку учнів старших класів на їх майбутнє; рівень самовизначення виявляється через складний комплекс їх відчуттів, особливостей сприйняття дійсності, образ «я» сформований на даному етапі розвитку, індивідуальне сприйняття світу та ставлення, що формуються в індивідуальному досвіді старшокласників і мають суттєвий вплив на їх стосунки, рішення і вчинки.

Наукові розробки типології професійної спрямованості на основі визначення її психологічних детермінант закладено на початку ХХ сторіччя О.Ф. Лазурським. Він приділяв велику увагу формуванню відносин особистості із зовнішнім соціально-культурним середовищем.

Проблема професійного самовизначення привертала увагу багатьох дослідників, зокрема вона висвітлена в роботах Л.І. Божович [2], М.Р. Гінзбурга [4], А.В. Мудрика [8], які вивчають її у зв'язку з життєвими перспективами особистості і плануванням майбутнього. К.А. Абульханова-Славська [1], Є.О. Клімов [6], М.С. Пряжников [9] наголошують на зв'язку професійного самовизначення із розвитком особистості.

У науково-теоретичному аналізі літератури самовизначення розглядається у роботах

П.Г. Щедровицького, який трактує його, як здібність людини будувати саму себе, свою індивідуальну історію, як вміння переосмислювати власну сутність.

На думку Є.О. Клімова, професійне самовизначення – це діяльність людини, що приймає той або інший зміст, це, насамперед, образи бажаного майбутнього, особливості усвідомлення себе і свого місця в системі ділових міжособистісних стосунків [6].

Професійне самовизначення стало предметом дослідження Н.С. Пряжнікова, він трактує його так: «Сущність професійного самовизначення являється самостійне і свідоме знаходження сенсу виконаної роботи і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації» [9].

І.С. Кон зазначає, що суть самовизначення молодій людині полягає у «чіткому орієнтуванні і визначенні свого місця у світі дорослих», а також «у виборі соціально і особистісно значущих цілей, досягнення яких забезпечується самореалізацією суб'єкта». Г.С. Костюк визначив професійне самовизначення як фактор формування особистості.

Вищезазначені тлумачення відображують процеси, що починають проявлятися в раньому юнацькому віці, на який припадає закінчення школи та пошук свого місця у житті. Найважливішим завданням цього віку є вибір професії. Багато психологів виділяють професійне самовизначення як один із провідних процесів юнацького віку. Професійне самовизначення – це новоутворення юнацького віку. Потреба старшокласників у професійному самовизначенні стає основною умовою їх подальшого розвитку.

До моменту закінчення школи дівчата і хлопці з багатьох уявлень, фантастичних професій повинні вибрати найбільш реальні і прийнятні варіанти. Психологічно спрямовані в майбутнє, вони розуміють, що благополуччя й успіх у житті перш за все залежатимуть від правильного вибору професії [5].

На думку Д.І.Фельдштейна процес самовизначення знаходиться у взаємозв'язку із соціалізацією особистості. Він зосереджує увагу на соціальному аспекті самовизначення у юнацькому віці, оскільки основою цього процесу є «формування певної соціальної позиції особистістю, яка поставлена в умови вибору життєвого шляху» [12].

«Особистісне самовизначення – це феномен суспільного індивіда, пов'язаний з формуванням розгорнутої соціальної позиції людини відносно

інших, із ступенем бачення себе в інших людях, із готовністю особистості до відповідальних дій у світі» [12].

У психологічних періодизаціях вікового розвитку, запропонованих Д.Б. Ельконіним і О.М. Леонтєвим, провідною діяльністю юнацького віку визнається учбово-професійна діяльність. Також і на думку Ж. Піаже в юнацькому віці характер розвитку визначають праця й навчання як основні види діяльності.

Для успішного професійного самовизначення юнаки і дівчата повинні знати три головні компоненти: «ХОЧУ – МОЖУ – ТРЕБА»:

- «ХОЧУ» – професійні наміри особистості (образ бажаного майбутнього);
- «МОЖУ» – психофізіологічні можливості (здібності, можливості, стан здоров'я) необхідні для обраної професії;
- «ТРЕБА» – потреби ринку праці (розуміння особистістю, що потрібно конкретному соціуму у якому вона перебуває).

Лише усвідомлення складових елементів системи вибору дасть змогу в майбутньому отримувати задоволення від своєї діяльності. Досить часто юнак не може правильно оцінити власні знання, уміння, навички у співвідношенні до прагнень, бажань.

На основі оцінки своїх здібностей і можливостей, престижу професії та її змісту, а також соціально-економічної ситуації дівчата і хлопці перш за все самовизначаються у шляхах здобування професійної освіти і резервних варіантах залучення до професійної праці [5].

Питання професійного самовизначення старшокласників полягає у тому, що вони мають зробити перший самостійний і відповідальний вибір стосовно свого майбутнього, тому цей етап професійного розвитку особистості є найважливішим.

Тому саме на цьому переломному етапі професійного самовизначення, пов'язаного з вибором професії, ми зробимо акцент на своєму дослідженні.

Мета – виявлення рівня сформованості у учнів 11-х класів по закінченню школи та їх уявлення про професію психолога, які бажають її опанувати.

Об'єктом дослідження обрані 75 юнаків і дівчат середньої школи, які навчаються в одинадцятому класі, для них вибір професії набуває виключно важливого значення.

Дослідження проводилося в березні 2012 року на базі ЗОШ м. Миколаєва серед учнів одинадцятих класів у вигляді анкетування.

Згідно з результатами дослідження:

- 25% опитуваних хочуть отримати професію психолога;
- 20% – професію механіка;
- 15% – професію вчителя;
- 11% – професію менеджера;
- 7% – професію лікаря;
- 8% – не визначились з вибором професії.

Аналіз отриманих даних дозволив виявити цікавий результат – четверта частина випускників вибрала професію психолога. Слідом виникає питання: «чи мають випускники уявлення про професію психолога».

На питання: «Що викликає інтерес до людей», «З яких причин йдуть опанувати професію психолога», «Що дає психологія людині», «Головне у психології – це», «Які професійні якості, на вашу думку, повинен мати психолог?»

Відповіді юнаків та дівчат типові: «цікава наука, допомога людям, вміння слухати». Можна виділити такі критерії вибору професії психолога: допомога людям, допомога собі, інтерес до науки, вплив психолога, бажання бути потрібним людям, спілкування з людьми і т. ін. Вони сподіваються глибше пізнати себе, а головне – оволодіти методами, що дозволяють краще розуміти інших людей, допомагати їм, впливати на них.

Необхідно позначити такі гуманістичні і особистісно-орієнтовані очікування від професії психолога, як вирішення проблем своєї сім'ї, допомога в основній роботі, розширення кругозору і духовне зростання. Таким чином, провідними за привабливістю перспектив оволодіння професією психолога виділяються можливості рішення прикладних і світоглядних проблем, що обумовлює можливість правильного вибору професії.

Але випускники недостатньо уявляють професію психолога, сприймають її стереотипно, поверхово і не знають про те, що психолог повинен мати широкий спектр професійних навичок, таких як:

- здатність спостерігати і організовувати людей;
- вирішувати проблеми;
- об'єднувати і мотивувати інших;
- проводити дослідження;
- розвивати нові ідеї.

Специфіка професійної діяльності практичного психолога визначає важливість і необхідність дотримання принципів, основою яких є відповідальність і зобов'язання в професійних взаєминах з іншими людьми.

Професія психолога належить до сфери людина-людина, і успішна діяльність фахівця в цій сфері у вирішальному ступені обумовлена сформованістю у нього якостей, необхідних в даній системі. Професійно важливими якостями для системи людина-людина є, перш за все, особисті компоненти діяльності, включаючи емоційно-вольову сферу, комунікативні і організаторські можливості.

Успішне навчання на факультеті гуманітарного напряму можливе за умов наявності у людини яскраво вираженого вербального типу інтелекту і високорозвиненого абстрактного мислення. Провідні компоненти в структурі здібностей тих, хто є оволодіти гуманітарними професіями – широта пізнавальних інтересів, ерудованість, добре володіння мовою, багатий словниковий запас, вміння правильно його використовувати.

Опитування показує, що багато учнів бачать себе в професії механіка, інженера, вчителя, лікаря, менеджера, але чітко відповісти хто такий спеціаліст із вищезазначених професій ніхто не зміг, що говорить про розмите уявлення та невпевненість щодо обраної спеціальності.

Дослідженням виявлено ще один цікавий результат – дійсно, новоутворенням юнацького віку є професійне самовизначення, але в цьому є певні недоліки. 8% випускників одинадцятого класу не визначилися з вибором професії і не можуть чітко відповісти на питання – «яку професію хочете обрати після закінчення школи». Якщо врахувати, що опитування проводилося в кінці навчального року, то той факт, що деяка частина випускників закінчуючи школу, не знають, що вони будуть робити в подальшому, викликає занепокоєння. Цей факт чітко підкреслює невизначеність у виборі професії серед учнів одинадцятого класу. Можна припустити, що вони не мають конкретного плану, стосовно майбутньої професії, а також трудової і професійної діяльності.

В успішному професійному самовизначенні дуже важливий рівень інформованості старшокласників як про майбутню професію, так і про самих себе. Аналізуючи отримані результати можемо зробити припущення, що юнаки і дівчата погано знають коло професій і конкретні особливості кожної професії, що робить їх вибір випадковим. Чим молодше людина в момент вибору професії, тим ймовірно, що її вибір несамостійний і здійснюється не на основі її власних систем цінностей, а за чиєюсь підказкою і на базі недостатньої інформації.

Як зазначається вище, у випускників одинадцятих класів слабке уявлення про світ професій, особливо це стосується «молодих» професій, однією з них є професія психолога. Ця професія в нашому регіоні виникла відносно недавно. Вона не є транслуючою, спадковою, тобто не передається із покоління в покоління від батьків до дітей. Що не можна сказати, наприклад, про професію вчителя, лікаря, інженера та ін.

Учні отримують багато джерел інформації, таких як Інтернет, телебачення, радіо, батьки, друзі. Можна сказати, що вони бачать тільки зовнішню сторону професії (соціальні умови вибору), а внутрішня залишається непізнаною. Внутрішня сторона має велике значення у професії психолога, так як вона стосується особистих якостей спеціаліста, як рефлексія, емпатія, критичність, соціальна відповідальність, витримка і велика увага. Таким чином учні потребують проведення профорієнтаційної роботи, особливо з модних професій.

Як наслідок, на процес професійного самовизначення впливає розвиток професійних нахилів, позицій і уявлень особистості, свідоме освоєння знань про світ професій, усвідомлення наслідків вибору конкретної професії.

Вибираючи професію, учні обумовлюються стереотипами, що існують у суспільстві відносно змісту професійної діяльності, а також образами представників цієї або іншої професії.

Становлення висококваліфікованого, конкурентоспроможного, компетентного професіонала можливе лише за умов всебічного розвитку старшокласників, їх здібностей та творчого потенціалу.

Для успішного професійного самовизначення дуже важливе своєчасне проведення профорієнтаційної роботи, яка формуватиме в учнів необхідні установки. Професійні установи можуть формуватися в ранньому віці, і відбувається це як правило, на емоційному рівні. У зв'язку з великою популярністю психологічних знань багато випускників прагнуть стати психологами або одержати додаткову психологічну освіту. Як показує практика, далеко не всі юнаки, що вступають на психологічний факультет, ясно уявляють собі, що таке психологія і хто такий психолог, які його функціональні обов'язки. Більшість йде на психологічні спеціальності під враженням художніх кінофільмів, у яких діють психоаналітики, психологи-консультанти, або після прочитання популярних книг з психології, або в

результаті захоплення популярними психологічними тестами. Опанувавши знаннями з психології, вони сподіваються глибше пізнати себе, а головне – оволодіти методами, що дозволяють краще розуміти інших людей, допомагати їм, впливати на них. Приємна думка про те, що місія психолога – допомагати людям вирішувати їх проблеми. Думка приємна, але помилкова і саме тому багато молодих людей вибирають професію психолога не за призначенням, а країна тим часом, втрачає хороших спеціалістів – юристів, лікарів, вчителів, які зробивши не вірний крок у виборі професії стають не дуже компетентними психологами.

Знаючи всі труднощі молоді людини, яка стоїть перед вибором свого життя батьки, вчителі та психолог мають проявити розуміння, надати допомогу, і спрямувати особистість на досягнення своєї мети. Необхідною умовою профорієнтаційної роботи є формування цілісного образу своєї подальшої професійної діяльності. Тому проведення профорієнтації в школах і має таке важливе значення для розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Альбуханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Альбуханова-Славская. — М.: Наука, 1980. — 335 с.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности : избр. психол. труды / Л.И. Божович. — М.: Воронеж, 1995. — 352 с.
3. Васильев Я.В. Футуриальная психология личности : Монография. — Николаев: Изд-во «Илион», 2007. — 519 с.
4. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема // Вопросы психологии. — 1998. — №2. — С. 19—27.
5. Иванцова Н.Б. Развитие професійної спрямованості особистості : навчальний посібник / Н.Б. Иванцова. — Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2007. — 164 с.
6. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. — М., 2004.
7. Кон И.С. В поисках себя / И.С. Кон. — М.: Политиздат, 1998. — 336 с.
8. Мудрик А.В. Современный старшеклассник: проблемы самоопределения / А.В. Мудрик. — М.: Знание, 1977. — С. 64.
9. Пряжников М. Особиста професійна перспектива / Психолог. — №16. — 2004. — С. 6—8.
10. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення / Баріхашвілі І.І., Ворона М.П., Стариков І.М. — Миколаїв: Атол, 2006. — 224 с.
11. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. — К.: Академвидав (Альмаматер), 2006. — 360 с.
12. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности : избранные труды / Д.И. Фельдштейн. — 2-е изд. — М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2004. — С. 94—124.

Статья посвящена одной из актуальных проблем профессионального самоопределения выпускников 11-х классов СОШ. В исследовании организуется попытка определить уровень сформированности профессионального самоопределения выпускников и их представление о профессии психолога.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, юношеский возраст, психолог.

The article deals with one of urgent problems of the professional self vipusnikov 11th grade secondary school. The study is organized attempt to determine the level of development of professional self vipusnikov that their understanding of the profession of psychologist.

Key words: professional self, adolescence, a psychologist.

УДК 159.9

КУНЦЕВСЬКА А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРФОРМАНСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У поданій статті порушено проблему систематизації форм та технологій професійної комунікації у соціальній роботі. Проаналізовано та систематизовано технології перформансної комунікації в соціальній роботі.

Ключові слова: професійна комунікація, форми професійної комунікації, технології професійної комунікації.

На сьогодні соціальна робота як сфера соціальної практики набуває поширення: зростає кількість громадських організацій, підвищується кількість фахівців та якість їхньої підготовки. Можемо завважити розширення спектру засобів і технологій, які використовуються у практиці соціального працівника. Серед наявних засобів і технологій у професійній діяльності соціального працівника переважають комунікативні.

Комунікацію слід розуміти як обмін значеннями між суб'єктами у певному контексті, полі комунікації за допомогою відповідних засобів – знаків, в тому числі мовних. Комунікатор створює конкретне повідомлення для конкретного отримувача, розраховане на актуальний момент, місце та контекст. Визначальним у цій ланці виявляється поняття релевантності для конкретного індивідуума [2].

При цьому, контекст – це простір, в якому взаємодіють суб'єкти комунікації та специфічні характеристики й атрибути цього простору; значення (сенси) – предмети, стосовно якого розгортається процес комунікації та змістовні особливості конкретних повідомлень суб'єктів; знак та канал – форма та засіб, за допомогою якого здійснюється комунікативний акт; в свою чергу, ефект є, власне, результатом комунікації (у діяльній, соціальному або психологічному змісті) [3].

Загальним предметом професійної комунікації в соціальній роботі виступає *соціальна проблема*. Однак, щоразу, при побудові конкретних

форм комунікації, предмет уточнюється, корегується відповідно детермінуючи зміст основних професійних задач соціального працівника.

У практичній соціальній роботі ми можемо зафіксувати наступні рівні професійної комунікації:

- за позиціями суб'єктів:
- фахівець-клієнт (взаємодія між соціальним працівником та клієнтом, або групою клієнтів);
- фахівець-фахівець (взаємодія між спеціалістами у сфері соціальної роботи, а також зв'язки соціального працівника із представниками інших соціальних інститутів та організацій).
- за типом суб'єкта: міжособистісна, публічна, масова.

На перетині цих рівнів можемо виокремити низку каналів професійної комунікації – тобто тих конкретних форм, у яких втілюється професійна комунікація у практиці соціального працівника (див. табл. 1).

Міжособистісні форми комунікації в соціальній роботі є предметом багатьох науково-теоретичних та практичних розробок, натомість поза увагою залишаються масова комунікація (утім, добре представлена у соціологічних теоріях та технологіях зв'язків з громадськістю) та публічна.

Публічна комунікація – це статусно-орієнтований вид організації спілкування, що передбачає трансляцію інформації особою, яка володіє певним соціальним статусом. Публічна комунікація має спільні характеристики з міжособистісною: слухачі (аудиторія) знаходяться у полі зо-